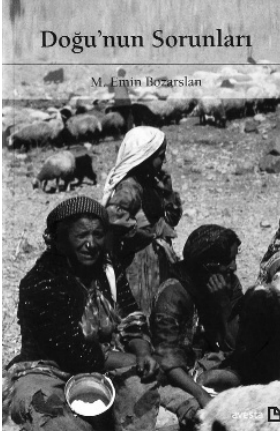

Doğu'nun Sorunları

Harun Ercan

Mehmet Emin Bozarslan,
Doğu'nun Sorunları
Avesta Yayınları, 2002

Mehmet Emin Bozarslan'ın yazmış olduğu *Doğu'nun Sorunları* isimli kitabı için, Türkiye'de yaşayan Kürt toplumuna dair önemli kesitler sunan kaynaklardan biri demek hiç abartılı olmayacaktır. İlk olarak, 1966 yılında basılan bu eser, Bozarslan'ın kendi kişisel perspektifi üzerinden 1960'lardaki Kürt toplumunu anlamayı ve Kürt meselesinin içinden doğan toplumsal, ekonomik ve siyasal sorunlara birtakım çözüm önerileri vücuda getirmeyi de kapsayan bir entelektüel sorumluluk bilinci ile yazılmıştır. İsmail Beşikçi'nin 1960 sonlarında kitaplaştırdığı akademik çalışmalarından biri olan ve Kürt meselesinin etno-politik boyutlarını net bir şekilde ortaya koyan "*Doğu Anadolu'nun Düzeni*"nden önce, Bozarslan'ın Kürt toplumunun içinden geliştirmiş olduğu çerçeve tartışmaya değerdir. Bozarslan'ın, Türkiye'deki Kürt toplumunun bir üyesi ve ayrıca Türkiye Devleti'nin bir müftüsü olarak sosyalizasyon yoluyla biriktirdiği bilgi ve deneyimler üzerine inşa ettiği bu eseri, Kürt meselesine dair birincil kaynaklar içerisinde ele almak yerinde olacaktır. Ayrıca, bireysel gözlemlere ek olarak, birtakım gazete haberlerinin de kitap içerisinde kullanılan kaynaklardan olduğunu not düşmek gerekmektedir. Daha da önemlisi, Kürtlüğün mesele olma hallerine dair konuşmanın ve tartışmanın Türkiye Devleti'nin baskı ve yasakları yüzünden Kürtleri ancak "doğulu" olarak kodlamakla mümkün olduğu bir dönemde yazıldığı akılda tutulmalıdır. Bununla beraber, kitap hakkında yapılacak değerlendirmenin en ba-

şında, kitabın isminde yer alan “doğu” kelimesinin tekabül ettiği yer hakkında kafalarda oluşması mümkün soru işaretlerine bir cevap sağlamış oluruz.

Kitabın içeriği ile alakalı bir tartışma yapmadan önce Bozarslan'ın bu eseri kaleme alırken nasıl bir motivasyonla çalıştığının çözümlemesini yapmak, *Doğu'nun Sorunları*'na benzer eserlerin azlığının sebebine dair fikir vermesi açısından faydalı olacaktır. Kitabın ilk basımı için Bozarslan'ın yazmış olduğu önsöze bakıldığında şu cümleye rastlanacaktır: “Doğu'nun bir ıstırap diyarı, bir sefalet bölgesi olduğunu aşağı yukarı herkes bilmektedir. Fakat bu ıstırapı gerçek gözüyle, bütün yönleri ve nedenleriyle bilenler pek azdır” (Bozarslan, 2002: 15). Türk akademisinin politik-akademik sebeplerle görmekten imtina ettiği ve görenlerin de Kürtlüğün mesele olma biçimlerini görmezden geldiği 1960'larda, İsmail Beşikçi gibi istisnai bir ismin ortaya çıkmasına paralel bir zamanda Bozarslan tarafından dile getirilen serzenişin sebeplerini bu şekilde anlamak gerekmektedir. Bozarslan'ın yapmış olduğu çalışmayı önemli kılan hususlardan bir tanesi de müftülük görevi sayesinde Kürt toplumu ile Kürt Bölgesi'ndeki devlet bürokrasisi arasındaki ilişkileri etraflıca ortaya koymuş olmasıdır. Bu noktaya ek olarak, 1960'lar ekseninde Kürt toplumu içerisindeki sınıfsal ilişkilerin çözümlemesini yapmış olması ve TD¹'nin Kürt elitleri ile kurmuş olduğu politik-ekonomik işbirliğini ortaya koyması açısından da ayrıca kayda değer bir çalışmadır.

Kitap, içeriğinin organizasyonu bakımından oldukça sistematik bir şekilde düzenlenmiştir. İlk dört bölüm Bozarslan'ın Kürt meselesinin ekonomik, kültürel, sosyal ve sağlık boyutlarına dair gözlemlerini ve analizlerini içermektedir. Tarımda makineleşme sonucu ortaya çıkan kent yoksullarının içinde buldukları koşullara, ekonomik ilişkilerin ticaret, kredi ve faiz bağlamında nasıl işlediğine, kültürel geri kalmışlık göstergeleri olarak mezhepsel ayrımlara, kan davasına, çokeşliliğe ve kadınların Kürt toplumu içerisindeki konumlarına ek olarak sağlıklı yaşam koşullarının vardığı boyutlara dair meseleler geniş bir yelpazede ele alınmaktadır. Kitap içerisindeki bu bölümlerin odak noktası içerik açısından yer yer değişmektedir; fakat neredeyse hepsinin, TD'nin Kürt Bölgesi özelinde sosyal devlet olma taahhütlerini yerine getirmek konusunda başarısız olduğu halleri ortaya koyma amacı taşıdığını söylemek mümkündür. Kitabın bölümlerinin başında Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'ndaki ilgili maddelerin yer alması ise dile getirdiğimiz noktayı desteklemektedir. Kitabın geriye kalan bölümlerinde ise sosyo-ekonomik “geri kalmışlık” ve demokrasinin konsolide edilmemiş olması gibi eksenlerde ortaya konan “doğu sorunu” için Bozarslan tarafından geliştirmiş olan öneriler ve çözümler bulunmaktadır. Bu minvalde, belirtilmesi elzem olan noktalardan birisi, Bozarslan'ın Kürt meselesini etno-politik bir mesele olarak ele al(ma)masıdır. Kürtlerin yaşadıkları olumsuzlukların bir devlet zafiyeti yüzünden ortaya çıktığına dair bir algının çalışma boyunca göze çarptığını söylemek mümkündür. Farklı bir deyişle, Kürtlerin içinde buldukları sosyo-ekonomik ve politik koşulların, Kürtlüğün bir mesele teşkil etmesinden bağımsız bir şekilde ele alındığı söylenebilir. Etnik/ulusal bir meselenin, sosyo-ekonomik ve politik değişkenleri doğrudan etkileyebilen toplumsal bir olgu olarak açık bir şekilde ifade edilmediği söylenebilir.

Kitabın genelinde hissedilen vurgulardan bir başkası dönemin kalkınmacı söyleminin koyu devletçi bir çizgide içselleştirilmesi iken, bu tespiti destekleyecek olan argümanları “doğu sorunu” için önerilen çözüm önerilerinde görmek mümkündür. Kitabın geneline rengini veren kalkınmacılık söylemini bir bağlama oturtmaya çalışmak, Bozarslan’ın 1960’lara dair anlatısının Kürt meselesi sarmalında anlaşılır kılınmasına yardımcı olacaktır. Bozarslan, eşitsiz toprak dağıtımını ortadan kaldırmak için toprak reformlarına duyulan ihtiyaca, devlet müdahalesiyle sanayileşmenin zorunluluğuna, eğitim kampanyalarına ve en iyi hizmetin tedariki için uzak köylerin birleştirilmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Tüm bu göstergeler Kürt meselesinin etno-politik içeriğini yalnızca sosyo-ekonomik bir sorun olarak örten TD’nin gerikalmışlık söyleminin parçalarıdır. Mesut Yeğen tarafından kaleme alınan ve Kürt meselesine dair son dönemlerde yayınlanmış akademik çalışmalardan biri olan *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu* isimli çalışmaya başvurmamız durumunda, Bozarslan’ın devletçi-kalkınmacı diline neden bu kadar vurgu yaptığını anlamak kolaylaşacaktır. Yeğen, Türkiye Devleti’nin Kürt Bölgesi’nde 1920’ler ve 30’lar boyunca askeri ve siyasi konsolidasyonu yürürlüğe geçirmeye çalıştığına ve daha sonra 1950’lerde liberal ekonomiye tedricen geçişle beraber Kürt meselesinin devlet söyleminde bölgesel geri kalmışlık meselesi olarak yeniden kurulduğuna dikkat çekmektedir (1999: 564). Bozarslan’ın yapmış olduğu çalışmanın, devletin Kürt meselesini okuma şekliyle aynı noktadan filizlendiği şeklinde bir tespitte bulunmak yanıltıcı olacaktır. Nitekim her ne kadar Bozarslan devletçi-kalkınmacı söylemden fazlasıyla etkilenmiş görünse de, Kürtlerle alakalı yapılan çalışmaların hapis cezalarıyla taçlandırıldığı 1960’ların politik ikliminde yazılmış bir kitap için anakronik bir bakış açısı geliştirmek doğru olmayacaktır.² Bozarslan’ın “Doğu’daki eğitim meselesiyle alakalı yapmış olduğu öneriler esnasında Kürtler için anadilde eğitim vurgusu yapmış olması, Bozarslan’ı, Türkiye Devleti’nin Kürt meselesini okuma biçiminden uzaklaştıran etmenlerden bir tanesidir. Bozarslan’ın *Doğu’nun Sorunları* kitabıyla ilgili kayda değer olan bir diğer nokta ise Kürtlerin “özne” olup olmamaları bağlamında nasıl bir çizgide durduğuna ilişkindir. Her ne kadar doğrudan kavramsallaştırılmamış olsa da, çalışmanın genelinde işlenen olgularda kabaca “Kürt elitleri” ve “sıradan Kürtler” gibi kategorik bir ayrım gözlemek mümkündür. Kürt elitlerinin sömürü çarklarının önemli bir ayağını oluşturmaları dolayısıyla sosyo-ekonomik açıdan avantajlı pozisyonda ve TD ile kurmuş oldukları ilişki hasebiyle demokratik olmayan baskı rejimine ortak olan aktörler olarak resmedildiğini söyleyebiliriz. Diğer yandan, “sıradan Kürtler” ise özne olma pozisyonundan oldukça uzaklaştırılmış bir şekilde, TD ve Kürt elitleri arasındaki ilişki dolayısıyla mağdur edilmişler olarak aktarılmıştır. Bozarslan’ın çalışmasında, ezilen ve sömürülen Kürtlerin nasıl tanımlandığına detaylı bir şekilde bakılacak olursa; vatandaşlık haklarına dair bir bilince sahip olmayan, Türkiye Devleti hak-

1- TD kısaltması, *Türkiye Devleti* kavramı yerine kullanılacaktır.

2- Mehmet Emin Bozarslan’ın Kürtlerle alakalı yapılan çalışmalara katkılarının biri olan *Mem û Zîn*’in latin alfabesine çevrilmesi yüzünden hapis cezası aldığı not düşmek, 1960’ların ve 1970 başlarının yasakçı politik rejimini gözler önüne sermesi açısından çarpıcıdır.

kinda oluşan algıları vergilendirme ve zor mekanizmalarına muhatap olmaktan ibaret olan, devlet memurları tarafından dolandırılırken jandarma dayanağına maruz kalan ve siyasi bir özne olmak için gerekli araçlardan yoksun bırakılmış masum-uslu-yoksul Kürt imgesiyle karşılaşırız. Kürt hareketinin 1960'larda içine gömülü olduğu suskunluğu ve henüz kitleselleşmemiş lakin alttan alta kaynayan toplumsal hareketliliği, Bozarslan'ın Kürt toplumu içerisindeki pozisyonu ile birlikte düşündüğümüzde, sıradan Kürtlere dair anlatısını neden sadece mağduriyet üzerinden şekillendirdiğini anlamak kolaylaşabilir.

Sonuç olarak, Bozarslan'ın yapmış olduğu bu çalışmayı önemli kılan esas neden, sadece istatistikî kaynaklara veya kişisel hatıra anlatılarına dayanarak anlaşılmaya çalışılan 1960'ların Kürt Bölgesi'ne dair Bozarslan'ın, Kürt toplumunun içinden ve TD bürokrasisinin kısıyından etraflica bir perspektif geliştirmiş olmasında yatar. Lakin Bozarslan'ın çalışmasında belirttiği sorunların analizlerine ve çözüm önerilerine bakıldığında belirginleşen devletçi-kalkıncı anlayış, planlı kalkınma döneminde, Kürtler tarafından *Doğu Sorunu*'nun yeniden kurulmakta olduğunu göstermesi hasebiyle de önemli bir noktaya işaret etmektedir. Kürt meselesine dair demokratik makasların şiddetli bir şekilde kısılmış olduğu 1960 sonlarında, Türkiye İşçi Partisi içerisinde bulunan *Doğulular* grubunun 1967 yılında organize ettiği *Doğu Mitingleri*'nin de benzer bir kalkıncı anlayış üzerinden Kürt meselesini dillendirme gayretlerini hatırladığımız vakit, bu dönem çalışmalarının Kürtlüğün mesele olma halleri üzerine söylemek istediklerinin ne kadarını söyleyebildikleri bir muamma olarak kalmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Beşikçi, İsmail. 1970. *Doğu Anadolu'nun Düzeni: Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller*. Ankara: E Yayınları.
- Bozarslan, Mehmet Emin. *Doğu'nun Sorunları*. Avesta Yayınları: İstanbul, 2002.
- Mesut Yeğen, "The Kurdish Question in Turkish State Discourse," *Journal of Contemporary History*, Vol.34, No.4, October 1999: 555-568.